

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده علوم انسانی و اجتماعی

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد در رشته

فقه و مبانی حقوق اسلامی

آثار وضعی، تکلیفی و کیفری ارتداد زن در فقه امامیه و مذاهب اربعه

پژوهش و نگارش:

فاطمه علی پور کیوانلو

استاد راهنما:

دکتر حسین غفوری چرخایی

استاد مشاور:

دکتر محمد صحرایی اردکانی

اسفند ۹۷

تقدیم به:

ساحت مقدس حضرت ولی عصر (عج) و روح مطهر آنان که با ایثار خون خود آزادی و
امنیت را به کشور عزیزمان ایران اهداء کردند و تبلور حضورشان و عطر شمیم ایثارشان در
فضای کشور طنین انداز است.

تقدیم بابوسه بردستان پدر و مادرم:

به آنان که نمی دانم از بزرگیشان بگویم یا سخاوت، سکوت و مهربانیشان

پدرم راه تمام زندگیست

مادرم دینخوشی، همسنگیست

پاس و تشکر:

اینجانب بر خود واجب می دانم از استاد فرزانه جناب آقای دکتر حسین غفوری چرخانی که به عنوان استاد راهنما در مراحل مختلف این پایان نامه، همواره با صبر و کوشش و کثرت در کنار من بودند و در طول مدت تحصیل از راهنمایی های اخلاقی و علمی ایشان بهره جسته ام، تشکر و قدردانی نمایم.

و از استاد مشاور بزرگوارم جناب آقای دکتر محمد صحرایی اردکانی که از بذل توجه و ارشادات ایشان، جهت رفع نواقص این تحقیق، بهره مند گردیدم، کمال تشکر و قدردانی را دارم.

همچنین در امر داوری از اساتید بزرگوار جناب آقای دکتر احسان کردی از دانشگاه اردکان و جناب آقای دکتر حمید روستایی صدرآبادی از دانشگاه میبد که زحمات داوری این پایان نامه را به عهده داشتند، پاس فراوان دارم و برای این دو بزرگوار آرزوی طول عمر و سربلندی دارم.

چکیده:

ارتداد به معنای انکار ضروری دین یا اظهار کفر بعد از اسلام است. با توجه به وجود اختلاف در خصوص آثار وضعی، تکلیفی و کیفری مرتد از دیدگاه فریقین و نیز با توجه به اهمیت موضوع ارتداد در شرایط کنونی جهانی و مصادیق مختلف ارتداد در حال حاضر به ویژه ارتداد زن و آثار مختلف آن، در این تحقیق پس از بررسی همه جانبه موضوع ارتداد و ارتداد زن به شیوه‌ای استدلالی، دیدگاه فقهای مختلف فریقین و مبانی استدلال‌های آنان بررسی شده و پس از نقد علمی و فقهی آنها با یکدیگر نظریه‌ی مختار بیان گردیده است.

تبیین کلیاتی در خصوص معنای ارتداد و تأثیر علم و جهل در خصوص تحقق ارتداد و نیز مبانی حکم وضعی، تکلیفی و کیفری جرم مذکور و تفاوت میان جریمه و عقوبت ارتداد زن با ارتداد مرد، از مباحث مورد بررسی در این تحقیق است.

کلید واژه: ارتداد، مرتد فطری، مرتد ملی، زن مرتد، آثار وضعی، آثار تکلیفی، آثار کیفری.

عنوان	فهرست مطالب	صفحه
-------	-------------	------

۱-۴-۱- مفهوم فتنه و آیات مرتبط با آن.....	۱۳
۱-۱-۴-۱- نکته‌های آیه ی ۲۸ سوره‌ی انفال.....	۱۳
۲-۱-۴-۱- نکته‌های آیه‌ی ۳۹ سوره‌ی انفال.....	۱۵
۱-۵-۱- نفاق.....	۱۶
۱-۶-۱- ارتداد و مرتد.....	۱۷
۱-۱-۶-۱- ارتداد در لغت.....	۱۷
۲-۱-۶-۱- ارتداد در قرآن.....	۱۸
۱-۲-۱-۶-۱- آیه ۲۱۷ سوره بقره.....	۱۹
۲-۲-۱-۶-۱- آیه ۲۵ سوره محمد.....	۲۰
۳-۲-۱-۶-۱- آیه ۸۵ سوره آل عمران.....	۲۰
۴-۲-۱-۶-۱- آیات ۱۵۰ و ۱۵۱ سوره نساء.....	۲۱
۳-۱-۶-۱- مفهوم ارتداد در روایات.....	۲۲
۱-۷-۱- ارتداد در اصطلاح فقیهان.....	۲۴
۲-۱-۷-۱- فقیهان عامه.....	۲۵
۱-۸-۱- تاریخچه ارتداد در اسلام و عهد پیامبر.....	۲۶
۱-۱-۸-۱- ارتداد در عهد ابوبکر.....	۲۸
۲-۱-۸-۱- ارتداد در خلافت عمر.....	۲۹
۱-۹-۱- نتیجه فصل اول.....	۲۹

فصل دوم: موجبات ارتداد با تأکید بر انکار ضروری دین

۱-۲- شرایط تحقق و ثبوت ارتداد.....	۳۲
۲-۲- راههای اثبات ارتداد.....	۳۲
۳-۲- اقسام مرتد.....	۳۴

عنوان	فهرست مطالب	صفحه
-------	-------------	------

۱-۳-۲- مرتد فطری	۳۴
۱-۳-۲- مرتد ملی	۳۴
۴-۲- موجبات ارتداد	۳۶
۱-۴-۲- انکار اصل اسلام	۳۸
۲-۴-۲- انکار ضروری دین	۳۹
۳-۴-۲- سبّ و دشنام به خداوند و پیامبر	۳۹
۵-۲- تاثیر علم و جهل منکر در انکار ضروری دین	۴۱
۶-۲- موضوعیت انکار ضروری دین در تحقق ارتداد	۴۳
۱-۶-۲- انکار ضروری دین سبب مستقل برای ارتداد است	۴۳
۲-۶-۲- انکار ضروری دین در صورت تکذیب نبوت موجب ارتداد است	۴۳
۳-۶-۲- نظریه تفصیل (شیخ انصاری)	۴۴
۷-۲- نتیجه فصل دوم	۴۵

فصل سوم: احکام وضعی و تکلیفی ارتداد زن در فقه امامیه و مذاهب اربعه

۱-۳- ارتداد در ابواب فقهی	۴۸
۱-۱-۳- باب نجاست و طهارت مرتد	۴۸
۲-۱-۳- باب معاملات مرتد	۴۹
۱-۲-۱-۳- حکم نکاح با ادیان مختلف در قرآن کریم	۵۰
۲-۲-۱-۳- حکم نکاح با ادیان مختلف در حدیث	۵۳
۳-۱-۳- باب حدود	۵۴
۴-۱-۳- باب ارث	۵۴
۲-۳- توارث مسلمان و کافر	۵۵
۳-۳- ارث بردن مسلمان از مرتد	۵۶

۳-۳-۱- ادله امامیه در ارث بردن مسلمان از مرتد ۵۶

۳-۳-۱-۱- اطلاق آیات ارث ۵۷

۳-۳-۱-۲- روایات ۵۷

۳-۳-۱-۳- دیدگاه اهل سنت ۵۹

۳-۴- ممنوعیت ارث بردن مرتد از مسلمان ۵۹

۳-۴-۱- بررسی ادله ممنوعیت ارث بردن مرتد از مسلمان ۶۰

۳-۴-۱-۲- آیه نفی سبیل ۶۰

۳-۴-۱-۳- روایات ۶۱

۳-۵- ازدواج و مالکیت بر اموال ۶۲

۳-۶- مهریه زن مرتد ۶۴

۳-۷- دیدگاه امامیه در مسأله اموال و تصرفات مرتد ۶۷

۳-۸- دیدگاه عامه در باره‌ی اموال مرتد ۶۷

۳-۹- نتیجه فصل سوم ۶۸

فصل چهارم: بررسی کیفری جرم ارتداد زن از دیدگاه فقه امامیه و اربعه

۴-۱- کیفر زن مرتد از دیدگاه امامیه ۷۲

۴-۲- کیفر خنثای مرتد ۷۳

۴-۳- دیدگاه فقه حنفیه در رابطه با ارتداد زن ۷۴

۴-۴- دیدگاه فقه مالکیه در رابطه با کیفر ارتداد زن ۷۵

۴-۵- دیدگاه فقه شافعیه در رابطه با کیفر ارتداد زن ۷۶

۴-۶- دیدگاه حنبلیان در رابطه با کیفر ارتداد زن ۷۷

۴-۷- توبه مرتد ۷۸

عنوان	فهرست مطالب	صفحه
۸-۴- حبس یا عدم حبس ابد حکم زن مرتد.....		۸۱
۹-۴- دیدگاه قانون درباره‌ی کیفر ارتداد.....		۸۲
۱۰-۴- علت تخفیف مجازات زنان.....		۸۳
۱۱-۴- نتیجه فصل چهارم.....		۸۷
منابع و مأخذ.....		۹۰

فصل اول

مقدمه و کلیات و معانی مهم

در این فصل که شامل دو بخش است در بخش اول ابتدا به تعریف مسأله، هدف و ضرورت از انجام پژوهش، سؤالات و فرضیه‌های تحقیق، سابقه علمی آن اعم از کتاب، پایان‌نامه و مقاله و نیز روش پژوهش تحقیق پرداخته شده و در بخش دوم مفاهیم و تعاریف واژگان از قبیل ارتداد و واژه‌هایی مترادف با آن و نیز تاریخچه ارتداد بررسی شده است.

۱-۱-۱- مقدمه

ارتداد، نوعی کفر است، بدین معنا که اگر کسی از دین اسلام روی گرداند و مرتد شود به منزله‌ی یک کافر حربی است که مجازات سنگینی در انتظارش است و مسلمانان باید در برابر چنین شخصی بی-تفاوت نباشند. روشن و واضح است که جامعه‌ای که در آن روحیه‌ی دینی دچار ضعف و سستی می‌شود در واقع جامعه‌ای به دور از سعادت واقعی است به همین دلیل است که علاوه بر ارتداد، هر فعل دیگری که باعث سستی و ضعف ایمان و اعتقادات عمومی شود مجازات سنگینی به دنبال دارد، همانند دشنام و ناسزاگویی به پیامبر صلی الله علیه و آله و ائمه معصومین علیهم السلام، زیرا وقتی به مقدسات بی‌حرمتی شود راه تحریف دین و نابودی آن باز می‌شود.

مسأله‌ی ارتداد و احکام مربوط به آن از جمله مباحثی است که در حقوق جزای اسلامی مطرح شده است. ارتداد در بسیاری از آیات قرآن و روایات مطرح شده و در فقه سیاسی اسلام از اهمیت زیادی برخوردار است و به عقوبت‌های آن نیز اشاره شده است، ارتداد نیز همانند دیگر مسائلی که در دین و شریعت اسلام مطرح شده به صورت تأسیسی نبوده است بلکه در دیگر ادیان و شرایع الهی (مسیحیت و یهودیت) نیز مورد توجه بوده و اسلام هم آن را تأیید کرده، و لزوم مجازات آن را پذیرفته است.

در احکام مرتد باب حدود، مجازات‌های شدیدی همچون قتل، حبس ابد و مصادره‌ی اموال برای مرتد با شرایط و ویژگی‌های مختلف مورد بررسی قرار می‌گیرد. ادعای اجماع و تسالم فقهاء، حداقل در بعضی از مجازات‌ها و برای بخشی از اقسام مرتد، در کتب فقهی شیعه و سنی به صورت فراوان نقل شده است.^۱

۱-۱-۲- بیان مسأله

فقها ارتداد را به معنای رویگردانی از اسلام دانسته‌اند؛^۲ اگرچه از آن با تعابیر مختلفی مانند؛ قطع اسلام، رجوع از اسلام، اظهار شعائر کفر بعد از ایمان و خروج از اسلام یاد کرده‌اند. در فقه اسلامی مرتد دو نوع است و هر یک احکامی جداگانه دارند. مرتد فطری کسی است که پدر یا مادر یا هر دو هنگام انعقاد نطفه وی مسلمان بوده بعد از بلوغ آیین اسلام را پذیرفته و سپس به کفر روی آورده است، مثل سلمان رشدی که پدرش مسلمان است. مرتد ملی کسی است که پدر و مادرش هنگام انعقاد نطفه‌ی وی کافر بوده‌اند؛ بعد از بلوغ اظهار کفر کرده، سپس مسلمان شده و بعد از آن به کفر بازگشته است.

در فقه امامیه کیفر ارتداد زن مرتد فطری محکومیت او به زندان ابد است، در اوقات نماز او را می‌زنند تا بمیرد یا توبه کند. اما مرتد ملی چه زن و چه مرد توبه داده می‌شود، چنانچه مرد مرتد ملی توبه نکند کشته می‌شود و زن مرتد ملی در صورت عدم توبه در زندان می‌ماند.^۳

در مذاهب اربعه اهل سنت، تفاوتی بین مرتد فطری و ملی قائل نیستند و برای مرتد کیفرهای سختی را قائلند به گونه‌ای که موضوع اعدام مرد مرتد امری است که تمام مذاهب آن را پذیرفته‌اند البته در بحث قبول یا عدم قبول توبه مرتد بین آنها اختلاف نظر چندانی وجود ندارد و عموماً پذیرش توبه مرتد را قبول دارند به جز حنفیه که همانند امامیه می‌اندیشد و می‌گویند زن مرتد کشته نمی‌شود بلکه به زندان انداخته

^۱. نجفی، محمد حسن، جواهرالکلام، ۱۴۱۷ ق، ج ۴۱، ص ۶۰۵؛ ابن قدامه مقدسی، عبدالرحمن بن محمد، الشرح الکبیر، ۵۹۷-۶۸۲ ق، ج ۱۰، ص ۷۴، دارالکتب العربی؛ الزحیلی، وهبه، الفقه الإسلامی و ادکته، ۱۴۰۴ ق، ج ۶، ص ۱۸۶.

^۲. شهید ثانی، حاشیه الارشاد، ۱۴۱۴ ق، ص ۲۸۵.

^۳. شهید اول، الدروس الشرعیة فی فقه الامامیه، ج ۲، ص ۵۳.

می شود و بر اسلام مجبور می شود و او را از زندان پیاپی بیرون می آورند و ۳۹ ضربه شلاق می زند تا توبه کند یا بمیرد و دلیل آن را نهی پیامبر از قتل زنان دانسته اند که فرمود: «نَهَى عَنِ قَتْلِ النِّسَاءِ وَ الصَّبِيَانِ»^۱.

امامیه معتقدند در مجازات مالی هم چون مجازات کیفری بین ارتداد فطری و ملی تفاوت وجود دارد و قائل به بقای مالکیت مرتد ملی و زن هستند ولی اهل سنت مالکیت مرتد را منوط به توبه و زوال آن را منوط به عدم توبه می دانند.

امامیه و اهل سنت در رابطه با نقض زوجیت مرتد توافق دارند با این تفاوت که امامیه معتقدند در ارتداد فطری به مجرد ارتداد همسر باید عده‌ی وفات و در ارتداد ملی عده طلاق نگه دارد که با توبه قابل بازگشت است. اما اهل سنت قائل به عده‌ی طلاق در ارتداد هستند.

در این پژوهش بر آنیم که پس از تبیین و تعریف فقهی دو واژه‌ی کفر و ارتداد به طور عام و کفر و ارتداد زن به طور خاص در احکام مربوطه اعم از آثار وضعی و کیفری و حقوقی را بررسی کنیم.

با توجه به حساسیت موضوع و لزوم تبیین دقیق حدود و حقوق موضوع یاد شده به ویژه در مذاهب اربعه و یافتن دیدگاه‌های استدلالی فقهی در خصوص موضوع ارتداد، لازم است مسأله ارتداد و حکم آن از زوایای مختلف مورد بررسی قرار گیرد.^۲

۱-۱-۳- هدف و ضرورت انجام پژوهش

با توجه به مبتلابه بودن این موضوع در زمان‌های مختلف، دانستن این حکم لازم است. زیرا زنان جوان از نظر شناختی دارای تفکر انتزاعی هستند و از نظر ذهنی به حداکثر کارایی هوش می‌رسند و در دوره‌ی جوانی گرایش آنها به «فلسفه‌ی زندگی» آنان را به سوی مسائل اخلاقی، سیاسی، مذهبی سوق می‌دهد. در واقع او می‌خواهد همه‌ی آموزه‌های دینی را با عقل خود بسنجد. او فکر می‌کند اگر این آموزه‌ها در قالب‌های فکری او بگنجد صحیح است در غیر این صورت صحیح نیست و باید کنار گذاشته شود.

۱. احمد بن حنبل، المسند، ح ۵۴۵۸، ج ۱۹، دارالحدیث، القاهرة.

۲. شهید اول، الدروس الشرعیة فی فقه الامامیه، ج ۲، ص ۵۳.

قرآن کریم نیز یکی از علل عمده‌ی گرایش به کفر و ارتداد را جهل و ضعف معرفتی انسان‌ها می‌داند. حضرت نوح به قوم خود می‌فرماید: «أَرَأَيْكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ»^۱ شما را مردمانی ناآگاه می‌بینم.

ارتداد حقیقتی فردی نیست بلکه حقیقتی اجتماعی است و مربوط به جامعه است و یک جرم اجتماعی و سیاسی است لذا حکم برخورد با مرتد یکی از حکم‌های زیبایی است که صلابت و اساس دین را حفظ می‌کند و منجر به بالا رفتن استحکام حفظ دین در افراد می‌شود.

۱-۱-۴- سوالات پژوهش

۱-۴-۱-۱- سوال اصلی

۱- ارتداد زن در فقه امامیه و مذاهب اربعه چه آثار وضعی و تکلیفی و کیفری دارد؟

۱-۴-۱-۲- سوال فرعی

۱- تعریف و تبیین کفر و ارتداد و فتنه و تفاوت‌های میان آنها چیست؟

۲- مبانی فقهی قائلین به تفاوت مجازات ارتداد و کفر زن و مرد چیست؟

۱-۱-۵- فرضیات پژوهش

۱-۵-۱-۱- فرضیه اصلی

۱- آثار وضعی و تکلیفی و کیفری ارتداد زن در فقه امامیه و مذاهب اربعه متفاوت است.

۱-۵-۱-۲- فرضیه‌های فرعی

۱- کفر و نفاق و ارتداد و فتنه تفاوت‌هایی با هم دارند که سبب اختلاف احکام فقهی آن‌ها می‌شود.

۲- موضوع مجازات دنیوی ارتداد و مرتد اعم از زن و مرد در قرآن تصریح نشده است و این مهم در

روایات منقول از ائمه اطهار آمده است.